

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМ РАЦІОНАЛЬНОГО СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ В КИЇВСЬКОМУ ПОЛІССІ

Барвінський А.В., кандидат сільськогосподарських наук,
доцент Національний університет біоресурсів
і природокористування України

Визначені першочергові заходи щодо ефективного використання і відтворення продуктивного потенціалу земельних угідь на регіональному рівні. Обґрунтовано необхідність комплексного застосування агрометеорологічних заходів для відтворення продуктивності основних ґрунтів Київського Полісся.

Ключові слова: сільськогосподарське землекористування, малопродуктивні землі, управління земельними ресурсами, державне регулювання, продуктивність земель.

Постановка проблеми

Раціональне використання земельних ресурсів є основною умовою стабільності та гармонійного розвитку суспільства, стрижнем формування продовольчої безпеки держави. Земельний фонд нашої країни належить до найбагатших у Європі (понад 60% орних земель представлено чорноземами), що в поєднанні із сприятливими кліматичними умовами, визначає потенційно високий рівень сільськогосподарського виробництва. Проте, ряд екологічних та економічних проблем, які загострилися в період трансформації земельних відносин на селі, призвели до зниження ефективності сільськогосподарського землекористування.

Екологічні проблеми в галузі використання та охорони земель пов'язані, в першу чергу, з надмірним антропогенним навантаженням на

земельні ресурси, яке характеризується винятково високим рівнем розораності території і сільськогосподарських угідь (відповідно 55 і 80%), що не має аналогів у світі [7]. Прискорені через це деградаційні процеси (особливо, водна ерозія і дефляція), завдають не тільки екологічних, а й економічних збитків аграрному сектору виробництва.

Бурхливі реформаційні процеси в сфері земельних відносин без належного наукового обґрунтування призвели до порушення організації сільськогосподарського виробництва, оптимального співвідношення угідь в агроландшафтах, набору культур в сівозмінах, посилення інтенсифікації використання сільськогосподарських земель, в тому числі і орнонепридатних. Подальше використання в інтенсивному обробітку деградованих і малопродуктивних земель, за розрахунками експертів [4], обумовлює

прямі щорічні втрати в цілому по Україні біля 400 млн гривень. І це без врахування екологічних втрат, пов'язаних з руйнуванням верхнього гумусового горизонту ґрунтів та забрудненням доквілля. Через це, збалансоване функціонування аграрного сектора економіки неможливе без формування систем екологічно безпечного та економічно ефективного використання земель сільськогосподарського призначення.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій

На розв'язання проблем, пов'язаних із забезпеченням раціонального сільськогосподарського землекористування в ринкових умовах, спрямовані наукові праці В.М. Будзяка [1], Д.С. Добряка [2], Й.М. Дороша [3], М.І. Лавейкіна [5], Л.Я. Новаковського [6], В.Ф. Сайка [7], А.Я. Сохніча [8], А.М. Третьяка [9] та ін. Однак, до цього часу відсутні комплексні варіативні системи раціонального використання сільськогосподарських земель, які б враховували весь динамічний спектр різноманітних взаємопов'язаних соціальних, економічних і екологічних умов функціонування сучасних землекористувань – з одного боку, і були затверджені на рівні відповідних органів державної влади та місцевого самоврядування в якості стратегічного напрямку використання та охорони земельних ресурсів - з іншого.

Враховуючи взаємопов'язаність і взаємообумовленість факторів та об'єктів впливу, господарської діяльності і агроландшафтів як в цілому, так і окремих їх компонентів, проблема забезпечення економічно доцільного і екологічно безпечного використання земельних ресурсів на регі-

ональному рівні може бути розв'язана лише через запровадження єдиного комплексного системного підходу до організації раціонального землекористування з врахуванням природних та господарських умов конкретних територій.

Мета статті - обґрунтувати доцільність системного підходу до формування раціонального сільськогосподарського землекористування на регіональному рівні та визначити комплекс заходів щодо підвищення продуктивності поліських агроecosystem.

Виклад основного матеріалу

Формування і функціонування систем раціонального землекористування на регіональному рівні повинно враховувати ряд соціально-економічних і ґрунтово-екологічних особливостей.

По-перше, ці системи повинні розроблятися на багатоваріантній основі, що дасть змогу землекористувачу вибрати найкращий варіант відповідно до природних умов і ресурсного забезпечення. А тому вони повинні носити адаптивний характер по відношенню не тільки до ландшафтних, а й до господарських умов конкретного землекористування.

По-друге, взаємодія ключових елементів систем землекористування повинна здійснюватись через еколого-економічний механізм, за принципом «екологічно небезпечне землекористування повинне бути економічно не вигідним». До економічної складової цього механізму слід включити економічне стимулювання ґрунтоохоронних заходів і штрафні санкції за погіршення якісних характеристик ґрунтового покриву. До екологічної складової - оптимізацію структури

земельних угідь і регламентацію технологічного навантаження на земельні ресурси.

Саме гармонізація названих складових дозволить землекористувачу розв'язати два антагоністичні завдання: 1) забезпечити підвищення продуктивності сільськогосподарських угідь, що пов'язано з інтенсифікацією землекористування і негативною дією на довкілля; 2) зменшити негативний вплив на земельні ресурси шляхом дотримання вимог екологічної безпеки і відповідних обмежень техногенезу. Забезпеченню цього гармонійного поєднання на регіональному рівні повинне сприяти посилення ролі державного управління в сфері використання і охорони земельних ресурсів, особливо земель сільськогосподарського призначення, шляхом розробки відповідних програм і схем землеустрою, а також посилення державного контролю за їхньою практичною реалізацією. На місцевому рівні розробка проектів землеустрою нових агроформувань і удосконалення вже існуючих повинна виконуватись інженерними методами на кількісній розрахунковій основі з урахуванням імовірності прояву найбільш небезпечних деградаційних процесів ґрунтового покриву та з відповідним ступенем надійності проектованої конструкції агроландшафту.

Структура екологічно стійкого агроландшафту, незважаючи на загальні принципи формування (виключно інженерними методами з використанням всіляко верифікованих математичних моделей), в кожній ґрунтово-кліматичній зоні повинна мати свої особливості і щодо оптимального співвідношення угідь, і щодо оптимізації ґрунтово-екологічних умов вирощування культурних рослин в ме-

жах його ґрунтозахисно-меліоративного каркасу. Зокрема, в умовах строкатості ґрунтового покриву Полісся першорядне значення має не рельєф, особливо на рівнинних територіях, а агроекологічне групування орних земель з урахуванням біологічних особливостей окремих культур. В Київському регіоні реальним втіленням комплексного адаптивно-ландшафтного підходу є оптимізація співвідношення земельних угідь в ландшафті та прискорення колообігу енергії, що буде досягатись через значне скорочення площ земель в інтенсивному обробітку (понад 340 тис. гектарів), та залучення наукових знань і засобів для розширення біологічної продуктивності земель.

Експериментальні дані, отримані в довготривалих стаціонарних дослідях, закладених в Київському агроґрунтовому районі, свідчать, що фонові для зони Полісся України дерново-підзолисті ґрунти через генетично успадкований низький вміст фізичної глини (10-15 %) та промивний тип водного режиму характеризуються низькою гумусованістю верхніх горизонтів (0,6-0,9 %), несприятливими агрохімічними та фізичними властивостями, слабкою стійкістю до руйнівної дії антропогенних факторів. Тому раціональне сільськогосподарське використання цих ґрунтів потребує проведення хімічної меліорації в повному обсязі і застосування органічних добрив в науково обґрунтованих нормах (не менше 12-15 т/га сівозмінної площі). Поєднання удобрення з вапнуванням, зумовлюючи насичення вбирного комплексу малобуферних ґрунтів обмінними основами до 70-75 % та зростання вмісту гумусу до 1,2-1,4 %, забезпечує оптимізацію основних параметрів ґрунтової родю-

чості і як результат – підвищення продуктивності поліських агроєкосистем на 80-85 %.

У жорстких ринкових умовах за диспаритету цін на промислову (пальне, техніку, добрива) і сільськогосподарську продукцію неможливо реалізувати усталені підходи до відтворення продуктивності земель: довгатораційну сівозміну, численні технологічні операції з обробітку ґрунту та догляду за рослинами, обов'язкове застосування органічних та мінеральних добрив в науково обґрунтованих нормах. З іншого боку, під впливом кон'юнктури ринку динамічно змінюється структура посівних площ сільськогосподарських культур: збільшується питома вага високорентабельних культур овоче-баштанної та технічної груп і зменшуються площі ґрунтозахисних та кормових сівозмін. Така трансформація структури посівних площ і сівозмін в майбутньому може спричинити значне зниження якості сільськогосподарських угідь. В цих умовах оновлені підходи до підвищення продуктивності агроландшафтів і забезпечення високої рентабельності агроеліоративних заходів повинні передбачати широке залучення місцевих ресурсів (добрив та меліорантів) та інтенсифікацію біологічних факторів землеробства.

Висновки

Формування та гармонійне функціонування систем сільськогосподарського землекористування в трансформаційний період можуть бути забезпечені лише на основі системного підходу, який передбачає запровадження взаємоузгоджених правових, організаційних, економічних та екологічних заходів.

Першочерговими заходами еколого-економічного спрямування слід вважати:

- встановлення оптимальної структури земельних угідь і посівних площ у сучасних агроландшафтах;
- створення системи ґрунтоохоронних заходів як базису екологічно стійких агроландшафтів;
- застосування економічних важелів впливу на суб'єктів землекористування (екологічно небезпечне землекористування повинно бути економічно не вигідним);
- удосконалення системи моніторингу та управління використанням і охороною земель сільськогосподарського призначення.

В умовах Київського Полісся, де домінують екологічно вразливі дерново-підзолисті ґрунти легкого гранулометричного складу, вилучення з інтенсивного обробітку малопродуктивних земель та запровадження комплексу агроеліоративних заходів (науково обґрунтоване поєднання удобрення з вапнуванням) на орнопридатних землях забезпечить підвищення продуктивності агроєкосистем і відтворення родючості ґрунтів. А для цього необхідне відновлення державних асигнувань на проведення хімічних меліорацій в повному обсязі та посилення державного контролю за раціональним використанням сільськогосподарських земель.

Список літератури

1. Будзяк В.М. Сільськогосподарське землекористування (економіко-екологічні та управлінські аспекти) : монографія; під наук. ред. С.І. Дорогунцова / В.М. Будзяк. – К. : Оріані, 2006. – 488 с.
2. Добряк Д.С. Еколого-економічні засади реформування землекористування в

ринкових умовах / Д.С. Добряк, Д.І. Бабміндра. – К. : Урожай, 2004. - 136 с.

3. *Дорош Й.М.* Еколого-економічні основи формування інституту обмежень та обтяжень при використанні земель / Й.М. Дорош. - К. : ЦЗРУ, 2007. – 236 с.

4. *Канаш О.П.* Системний підхід до екологічної оптимізації використання земель / О.П. Канаш // Вісник Харківського НАУ. - 2003. - №1. - С.183-189.

5. *Лавейкін М.І.* Реформування системи землекористування в Україні / М.І. Лавейкін. – К. : РВПС України НАН України, 2000. - 376 с.

6. *Новаковський Л.Я.* Еколого-економічні проблеми розвитку національного АПК, використання земельних і лісових ресурсів / Л.Я. Новаковський, О.Г. Тараріко, В.М. Трегобчук // Вісник аграрної науки. -1996. - № 8. - С. 5-10.

7. *Сайко В.Ф.* Наукові підходи щодо раціонального землекористування в умовах здійснення аграрної реформи / В.Ф. Сайко // Вісник аграрної науки. – 2000. - № 5. - С. 5-10.

8. *Сохнич А.Я.* Проблеми використання і охорони земель в умовах ринкової економіки: монографія / А.Я. Сохнич. – Львів : НВФ «Українські технології», 2002. - 252 с.

9. *Третяк А.М.* Наукові основи економіки землекористування та землевпоряд-

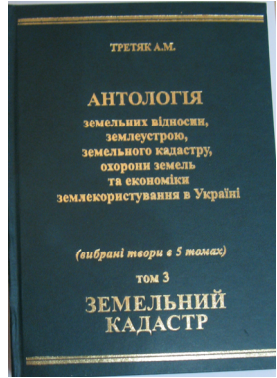
кування / А.М. Третяк, В.М. Другак. - К. : ЦЗРУ, 2003. - 337 с.

Определены первоочередные мероприятия по эффективному использованию и воспроизводству продуктивного потенциала земельных угодий на региональном уровне. Обоснована необходимость комплексного применения агромероприятий для воспроизводства продуктивности основных почв Киевского Полесья.

Ключевые слова: *сельскохозяйственное землепользование, малопродуктивные земли, управление земельными ресурсами, государственное регулирование, продуктивность земель.*

Priorituous measures concerning the effective use and reproduction of productive potential of lands on region level are outlined. Reveals the need to complex application of reclamation measures to restore the base soils productivity in Kyiv Polissya.

Keywords: *agricultural land use, unproductive lands, management of land resources, state regulation, land productivity.*

Земельний кадастр

Монографія Третяка А.М. **Антологія земельних відносин, землеустрою, земельного кадастру, охорони земель та економіки землекористування в Україні** (Вибрані твори в 5 томах). Том 3. **Земельний кадастр**. Монографія. / А.М. Третяк / Упоряд. Другак В.М. – Херсон: Грінь Д.С., 2014. – 488 с. вміщує найбільш значимі особисті та в співавторстві наукові твори, що стосуються розвитку земельних відносин, землеустрою, земельного кадастру, охорони земель та економіки землекористування доктора економічних наук, професора, членкореспондента НААН України, відомого державного і громадського діяча Антона Миколайовича Третяка.

Наукові твори 3-го тому відносяться до періоду реформування системи державного земельного кадастру та створення нової системи гарантування прав власності на землю в незалежній Україні.